

Ірина Киричок
директор

Тетяна Костюкевич
завідуюча відділом
зберігання фондів

КОЛЕКЦІЯ РАРИТЕТНИХ ДИСЕРТАЦІЙ У ФОНДІ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ: ЗБЕРЕЖЕННЯ Й ЦИФРОВА ПРЕЗЕНТАЦІЯ

Наукова бібліотека

Харківський національний медичний університет

Україна

Харків

З відкриттям у 1805 році Імператорського Харківського Університету (ІХУ) його медичний факультет сприяв стрімкому розвитку Харкова. Щоденна праця викладачів та студентів медичного факультету сприяла поліпшенню екологічного стану майбутнього мегаполісу: окрім лікувальної роботи вивчали епідемічні ситуації болотистої місцевості, підтримували і надавали медичну допомогу місцевим мешканцям під час епідемій, організовували військові шпиталі під час війн. Ці дослідження знайшли своє відображення в наукових працях. Для навчання студентів до міста ввозили наукову медичну літературу, яка потім надходила до бібліотеки університету, кафедр, лабораторій та університетських клінік.

До фонду раритетних видань Наукової бібліотеки Харківського національного медичного університету (НБ ХНМУ) потрапили книжки в основному з кафедральних і клінічних бібліотек, література з студентської бібліотеки і бібліотеки Жіночого медичного

Медичні бібліотеки як осередки збереження та популяризації історико-культурної національної пам'яті : матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції, 18-19 травня 2017 року, м. Івано-Франківськ. – Київ – Івано-Франківськ, 2017. – С. 62–65.

інституту. Чимало у нашому фонді документів з особистих бібліотек вчених та викладачів університету – це підтверджують їхні власні печатки та автографи. Ці документи сьогодні складають фонд рідкісних та цінних видань (ФРЦВ) бібліотеки.

ФРЦВ був виділений у 2002 році і сьогодні налічує понад 5 тис. примірників. До нього входять: 652 прим. іноземних видань друком до 1900 року; 3270 прим. – вітчизняних друком до 1920 року (обмежили у зв'язку з реорганізацією у 1920 році медичного факультету ІХУ в самостійний ВУЗ); виокремлено 1487 прим. дисертацій друком до 1941 року; 57 назв медичної періодичних видань з 1864 року. Фонд налічує 13 прим. іноземних стародруків виданням до 1800 року та 2 прим. видання громадянського друку до 1830 року, які підлягають внесенню до Державного реєстру національного культурного надбання України [3]. Робота з пошуку рідкісних та цінних видань у загальному фонді, їх виокремлення та вивчення триває.

Цінність нашого фонду не тільки за давністю років, він дає змогу вивчати розвиток медичної науки у світі й в нашому краї з першоджерел. Будь-яке суспільство завжди відповідальне перед майбутнім поколінням за збереження світового наукового та культурного надбання. Перед нами так само, як і перед іншими хранителями історичної спадщини, стали важливі питання щодо збереження історичних документів, різнобічного вивчення і популяризації знань з медичного краєзнавства. Як поєднати ці функції?

Більшість документів у ФРЦВ датовані 19 ст. і надруковані на кислотному папері, який швидко руйнується під впливом всіх чинників навколишнього середовища, тому він потребує дуже обережного поводження. Але саме цей період часу ніс в собі інформацію, яка потребувала вивчення. Тож нагальним стало обмеження доступу до документів та їх використання.

Медичні бібліотеки як осередки збереження та популяризації історико-культурної національної пам'яті : матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції, 18-19 травня 2017 року, м. Івано-Франківськ. – Київ – Івано-Франківськ, 2017. – С. 62–65.

Але це не вихід, адже фонд повинен працювати! Вирішити цю проблему допоміг придбаний для бібліотеки універсальний комплекс для оцифрування (сканер ScanSnap SV600 та комп'ютер зі збільшеною оперативною пам'яттю 8 Гб для обробки зображень). З'явилася можливість задовольняти запити користувачів цифровими копіями першоджерел. У майбутньому дуже хотілося б показати науковому світові й підручники і посібники, за якими навчались студенти того часу, роботи і дослідження професорів, конспекти лекцій, розмножених студентами за допомогою літографії, звіти студентів та викладачів після відряджень під час епідемій, які вирували в ті часи. Всі ці матеріали безцінні і потребують вивчення.

Раритетні дисертації є особливою колекцією у ФРЦВ, до якого входять 1454 прим. дисертацій з медицини та суміжних наук друком до 1920 року, в тому числі 142 прим. (80 назв) дисертацій представляють Харківську медичну школу. Надруковані гражданським шрифтом – 1295, іноземні видання латинським шрифтом – 159. Є у фонді 33 прим. (21 назва) дисертацій друком 1920-1941 років, продовжується виявлення дисертаційних робіт друком до 1946 року. Найстаріша дисертація – іноземна, датована 1821 роком Schmidt L.F. «De Concrementorum Biliariorum Genesi», найстаріша серед вітчизняних – Афанасьев Н. «Физиологическое действие обливания тела холодной водой» датована 1863 роком.

Ця колекція надзвичайно цікава не тільки за змістом досліджень, а і за списком знаменитих імен вчених, серед яких: Jacubowitsch N. (1848), Schoenberg C. (1857), Менделєєв Д.І. (1865), Гіршман Л.Л. (1868), Високович В.К. (1882), Трінклер М.П. (1899), Бокаріус М.С. (1902), Шатілов П.І. (1902), Фавр В.В. (1903), Фабрикант М.Б. (1907) та інші.

Медичні бібліотеки як осередки збереження та популяризації історико-культурної національної пам'яті : матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції, 18-19 травня 2017 року, м. Івано-Франківськ. – Київ – Івано-Франківськ, 2017. – С. 62–65.

Тому було прийняте рішення розпочати оцифрування ФРЦВ саме з дисертацій. Окреслено пріоритетні завдання: «друге життя» раритетним виданням можна надати, забезпечуючи необхідні умови їх зберігання, оцифрування і презентацію світовій спільноті е-копій документів.

Для **зберігання** рідкісних та цінних видань у НБ ХНМУ створено належні умови: а) виокремлено приміщення в загальному книгосховищі з обмеженим доступом до фонду; б) встановлено сучасну вентиляційну систему з температурним режимом; в) змонтовано систему відеоспостереження та датчики руху із сигналізацією з метою запобігання небажаним діям; г) проводяться заходи щодо гігієни рідкісних та цінних видань (використання освітлення тільки під час роботи у фонді, видалення плісняви, дрібний делікатний ремонт тощо).

В НБ ХНМУ розроблено алгоритм **створення цифрових копій** рідкісних та цінних видань **та їх презентації** [2]. Алгоритм передбачає: а) створення е-копії документу за допомогою універсального комплексу для оцифровки оригіналів, до якого входить безконтактний сканер з обробкою документів до формату А3 включно (а саме: створення страхової е-копії документу; створення користувацької е-копії документу з нанесенням водяного знаку «НБ ХНМУ»); б) створення в Репозитарії ХНМУ (платформа DSpace) е-колекції «Книжкові пам'ятки»; в) формування бібліографічної БД «Книжкові пам'ятки» з властивостями електронного каталогу (платформа АБІС ІРБІС64), яка поєднує службову і користувацьку функції, та можливістю подальшої паспортизації документів (створення бібліографічного опису документу, внесення особливих приміток документу (дарчі надписи, екслібриси, печатки, фізичний стан тощо), приєднання гіперпосилання на е-

копію документу); з) створення на сайті НБ ХНМУ (платформа Joomla) Віртуального музею (рубрика «Книжкові пам'ятки»).

Таким чином, алгоритм дає можливість представити е-копії дисертацій окремою колекцією у глобальній мережі, створити бібліографічний покажчик раритетних дисертацій з посиланнями на їх повні тексти за допомогою ЕК. На цей час оцифровано і представлено у Репозитарії ХНМУ понад 100 е-копій дисертаційних робіт (<http://repo.knmu.edu.ua/handle/123456789/12669>).

В процесі роботи із старим фондом знаходяться артефакти в раритетних виданнях. На наш погляд, вони будуть цікавими не тільки нам, тож сканували і їх – так з'явилася у Віртуальному музеї колекція «Цікаві знахідки» на сайті НБ ХНМУ. Робота з ФРЦВ копівка, відповідальна, але дуже цікава, вона триває.

Впровадження цифрових технологій в діяльність бібліотек, використання у повсякденній роботі переваг автоматизованих бібліотечних інформаційних систем надає широкі можливості щодо збереження та цифрової презентації рідкісних та цінних документів, але ставить перед бібліотечними фахівцями низку питань, які необхідно сьогодні вирішувати, зокрема:

- вдосконалення нормативної та науково-методичної бази: створення єдиних детальних інструкцій/рекомендацій щодо визначення вартості видань, технології обліку різних видів документів з фонду рідкісних та цінних видань (включаючи конволюти) тощо, доцільність технічної обробки першоджерела для автоматизованої видачі документа; необхідність розробки технології і встановлення реальних строків проведення інвентаризації раритетних видань з урахуванням їх фізичного стану, складання звітності;

Медичні бібліотеки як осередки збереження та популяризації історико-культурної національної пам'яті : матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції, 18-19 травня 2017 року, м. Івано-Франківськ. – Київ – Івано-Франківськ, 2017. – С. 62–65.

-
- розвиток матеріально-технічної бази;
 - забезпечення нормативного режиму зберігання першоджерел (гігієна та реставрація);
 - постійне навчання та підвищення професійних компетенцій бібліотечних кадрів.

Впроваджуючи у бібліотеках інноваційні технології, опановуючи нові технологічні процеси, необхідно пам'ятати, що найголовнішим залишається збереження оригінальних пам'яток книжкової культури, національної культурно-історичної спадщини України, духовної скарбниці людства.

Література:

1. Горбань Ю. І. Зберігання книжкових пам'яток у бібліотеках України / Ю. І. Горбань // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : збірник наукових праць. – Київ, 2012. – Вип. 28. – С. 169–176.
2. Павленко Т. Б. Технологічні рішення цифрової репрезентації книжкових пам'яток в практиці університетської бібліотеки / Т. Б. Павленко // Бібліотеки і суспільство: рух у часі та просторі : матеріали II Науково-практичної Інтернет-конференції, Харків, 24–31 жовтня 2016 р. / Харк. нац. мед. ун-т ; [редкол. : І. В. Киричок, Т. Б. Павленко, Н. Д. Гаєва]. – Харків, 2016. – С. 111–113.
3. Про затвердження Порядку відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань до Державного реєстру національного культурного надбання : наказ Міністерства культури України № 437 від 14.06.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0936-16>.

Медичні бібліотеки як осередки збереження та популяризації історико-культурної національної пам'яті : матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції, 18-19 травня 2017 року, м. Івано-Франківськ. – Київ – Івано-Франківськ, 2017. – С. 62–65.